# MARKAZIY OSIYO MINTAQASIDA MILLIY TAHLIL MAKTABLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

**Odilbekov Asqarbek**
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Xalqaro munosabatlar yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida, xususan, O‘zbekiston va Qozog‘iston misolida milliy tahlil markazlarining ("aql markazlari") shakllanish bosqichlari, rivojlanish modellari va zamonaviy tendensiyalari qiyosiy tahlil qilinadi. Maqolada tahlil markazlarining sovet davridan keyingi birinchi to‘lqini hamda mustaqil tadqiqotlarga yo‘naltirilgan zamonaviy ikkinchi to‘lqiniga xos xususiyatlar ochib berilgan.

**Kalit so‘zlar:** think tank, ISMI, KISI, tahlil maktablari, strategik tadqiqotlar

**KIRISh** Zamonaviy dunyoda “aql markazlari” (think tanks) davlatning intellektual salohiyatini belgilovchi, tashqi va ichki siyosatning ilmiy asoslarini yaratuvchi muhim institutlardir. Markaziy Osiyoda mintaqaviy yetakchilik uchun kurash va hamkorlik dinamikasi ushbu institutlar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Tadqiqotning maqsadi — O‘zbekiston va Qozog‘iston misolida milliy tahlil maktablarining o‘ziga xos modellarini aniqlash va ularning rivojlanish tendensiyalarini qiyoslashdir.

**ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR** Maqolada mahalliy va chet ellik olimlar hamda taqdiqotchilarning ilmiy ishlaridan, rus, ingliz va o‘zbek tillaridagi ma’lumotlar, davriy nashrlar va internet manbalaridan foydalanilgan holda yozildi. Maqolada qiyosiy, event, kontent tahlil usullaridan foydalanildi.

**NATIJALAR** Markaziy Osiyo demografik, siyosiy va institutsional jihatdan dunyoning eng yosh mintaqalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bu mustaqil siyosat tadqiqotlari madaniyati hali endigina shakllanayotgan tahlil markazlari sektoriga ham taalluqlidir. Markaziy Osiyodagi tahlil markazi ikki to‘lqinda rivojlanmoqda. Birinchisi, Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin paydo bo‘lgan bo‘lib, unda davlat tuzilmalariga kiritilgan davlatga qarashli muassasalar ustunlik qilgan, ular asosan jamoatchilik bilan cheklangan ichki maslahat organlari sifatida ishlagan, ikkinchi to‘lqin yoshroq, xilma-xilroq va asosan davlatdan mustaqil[1].

Markaziy Osiyo mintaqasida milliy tahlil maktablarining (think-tanks) shakllanishi faqatgina davlat mustaqilligining natijasi emas, balki mintaqadagi geosiyosiy o‘zgarishlar va ichki modernizatsiya jarayonlariga bo‘lgan tabiiy ehtiyojdir. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ushbu jarayonni uchta asosiy yo‘nalishda tahlil qilish mumkin: Mintaqa mamlakatlari (O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va Turkmaniston) o‘z mustaqilligining dastlabki yillarida asosan davlat huzuridagi strategik tadqiqot institutlarini tashkil etishga e’tibor qaratdi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti (ISRS) mintaqaviy xavfsizlik va tashqi siyosat masalalarida asosiy “aql markazi”ga aylandi. O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan ilmiy-tahliliy markazlar (jumladan, energetika va geosiyosat yo‘nalishidagi markazlar) siyosiy qarorlar qabul qilishda analitik asos yaratishga xizmat qilmoqda[2]. Biroq, muhokama

[1] T. Kuandikov. Think tanks in Central Asia: Inside the sector. Retrieved from https://onthinktanks.org/articles/think-tanks-in-central-asia/

[2] Energetika Diplomatiyasi va Geosiyosati Markazi Retrieved from https://iais.uz/uz/centerabouts/energetika-diplomatiyasi-va-geosiyosati-markazi

qilinayotgan asosiy masala – bu markazlarning qanchalik mustaqil ekanligidir. Qozog‘istondagi KISI (Kazakhstan Institute for Strategic Studies) tajribasi shuni ko‘rsatadiki, davlat tomonidan moliyalashtiriladigan markazlar qaror qabul qiluvchilar uchun ishonchli ma’lumot bazasini yaratsa-da, muqobil (nodavlat) tahlil maktablarining rivojlanishi sekin kechmoqda.

Shuningdek, mintaqaviy integratsiya jarayonlari ham milliy tahlil maktablarining rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. “Markaziy Osiyo – 2040” kabi strategik konsepsiyalar hamda “Markaziy Osiyo +” formatidagi xalqaro hamkorlik platformalari tahliliy faoliyatning institutsional asoslarini kengaytirmoqda[3]. Bu esa o‘z navbatida milliy tahlil maktablarining faqat ichki emas, balki transmilliy va mintaqaviy darajada ham faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Qonunga ko‘ra, ularning aksariyati notijorat tashkilotlar sifatida ro‘yxatga olingan (65%). Yana 25 foizi universitet negizidagi ilmiy-tadqiqot institutlari sifatida faoliyat yuritadi. Faqat bitta tashkilot davlat tashkiloti, boshqasi esa xususiy maslahatxona bo‘lib, bu so‘rovda tijorat yoki davlat bilan bog‘liq noaniq subyektlar emas, balki asosan jamoatchilikka yo‘naltirilgan muassasalar qamrab olinganligini ko‘rsatadi. Zamonaviy sharoitda ushbu markazlar uchta asosiy vazifani bajaradi: Legitimlashtirish: Davlat tashabbuslarini intellektual qo‘llab-quvvatlash. Siyosatni shakllantirish: Iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish uchun islohotlarni loyihalashtirish.

Markaziy Osiyo milliy tahlil maktablari bugungi kunda “tashqi ekspertiza”ga bo‘lgan qaramlikni kamaytirib, mintaqaviy muammolarni ichki nuqtayi nazardan baholash qobiliyatiga ega bo'lib bormoqda. Biroq, tahliliy mahsulotlarning qaror qabul qilish jarayonidagi amaliy ta'sirini yanada oshirish uchun akademik doiralar va hukumat o'rtasidagi "aloqa ko‘prigi"ni mustahkamlash talab etiladi[4].

Tahlil markazlarining rivojlanishida va faoliyatida bir nechta muammo va to’siqlar mavjud. Birinchidan, tahlil markazlari faoliyati uchun yetarli mablag‘ yo‘qligi jiddiy to‘siq bo‘lmoqda. Tahlil markazini tashkil etish va saqlash katta moliyaviy resurslarni, jumladan, ilmiy-tadqiqot loyihalarini moliyalashtirish, xodimlarning ish haqi, infratuzilma va targ‘ibot ishlarini talab qiladi. Moliyalashtirishning yetarli emasligi tahlil markazlarining chuqur tadqiqotlar o‘tkazish, seminarlar tashkil etish va nufuzli siyosiy maqolalarni nashr etish qobiliyatiga to‘sqinlik qiladi. Natijada, ushbu institutlar yuqori darajadagi tadqiqotchilar va tahlilchilarni jalb qilish va saqlab qolish uchun kurashmoqda, bu esa ularning yuqori sifatli innovatsion siyosiy yechimlarni ishlab chiqarish imkoniyatlarini cheklaydi.

Ikkinchidan, axborotdan foydalanishning cheklanganligi tadqiqot ishlariga to‘sqinlik qiladi. Qimmatli ma’lumotlar odatda faqat hukumatga qarashli markazlar uchun mavjud bo‘lib, boshqa muassasalar yetarli resurslarga ega emas. Shaffoflik juda muhim; tadqiqot natijalari va metodologiyalari ishonchni saqlab qolish uchun tekshiruv uchun ochiq bo‘lishi kerak. Axborot tanqisligi sharoitida tahlil markazlari o‘z vazifasini samarali bajarishi qiyin.

Uchinchidan, siyosatga yo‘naltirilgan tahlilchilar uchun to‘g‘ri tayyorgarlik va ta’limning yetishmasligi mavjud bo‘lib, bu eskirgan o‘qitish usullari bilan yanada kuchayadi. Tahlilchilar xalqaro standartlarga mos keladigan ko‘nikmalar bilan ta’minlanishi kerak, bu ularga ishonchli ma’lumotlarni mustaqil ravishda talqin qilish va ma’lumotlarni tahlil

[3] Markaziy Osiyo – 2040 va mintaqaviy integratsiya jarayonlari Retrieved from https://milliykontent.uz/posts/yangi-markaziy-osiyo-mintaqaning-tinchlik-va-hamjihatlikka-bolgan-intilishi-timsolidir

[4] Preliminary project and estimate for the construction of additional premises: report of the Director-General Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377033

qilishning ilg‘or vositalaridan foydalanish imkonini beradi. Tahlilchilar davlat talablari doirasida ishlashi kerak bo‘lsa-da, bu jihat ularning malakasi uchun yagona mezon bo‘lmasligi kerak[5].

Qozog‘iston va O‘zbekistonda tahlil maktablari rivojlanishi turli bosqichlarda rivojlanib bordi. Qozog‘iston iqtisodiyotining ertaroq liberallashuvi va xalqaro hamkorlik uchun ochiqligi tahlil markazlarining yanada institutsional rivojlanishida ekotizimini yaratishga yordam berdi. Bundan farqli o‘laroq, so‘nggi islohotlar shiddatli o‘zgarishlar davrini boshlab bermaguncha, O‘zbekiston tizimi ko‘proq markazlashgan bo‘lib qolaverdi. Nisbatan so‘ngi yillardagi islohotlar natijasida O‘zbekistonda tahlil markazlarining faoliyati bir muncha kuchaydi. So‘ngi o‘zgarishlar natijasida Pensilvaniya universitetining ro‘yxatidan bir nechta milliy tahlil markazlari o‘rin olgan, o‘zbek “aql markazlari” – “Siyosiy tadqiqotlar markazi” (22-o‘rin), Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti (26-o‘rin), “Ijtimoiy tadqiqotlar tahlil markazi” (32-o‘rin). Bundan tashqari, O‘zbekistondan Taraqqiyot strategiyasi markazi 2018-yilda yangi tashkil etilgan 50 ta global tahlil markazlaridan biri sifatida e’tirof etildi. Pensilvaniya universiteti tomonidan e’lon qilingan Markaziy Osiyodagi nufuzli tadqiqot markazlari reytingiga ko‘ra, O‘zbekistonning ayrim tahlil markazlari e’tiborga molik o‘rinlarni egallashga muvaffaq bo‘lgan. Masalan, O‘zbekiston Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar markazi (CERP) viloyatdagi 58 ta ilmiy muassasa orasida 10-o‘rinni egallab, 2016 va 2018-yillardagi reytingdan yuqori pog‘onaga ko‘tarilgan[6].

Tahlil markazlarining hozirigi kunda Markaziy Osiyo davlatlarining siyosatidagi ta’siriga keladigan bo‘lsak, Qozog‘iztonda 2026-yilda “Ochiq hukumat” portali orqali tahliliy markazlarning qonun loyihalariga bergan tavsiyalari ulushi 12% ga oshgan[7]. 2026-yil boshiga kelib, O‘zbekistonda “aql markazlari” tomonidan ishlab chiqilgan takliflarning 30-35% qismi bevosita qonunchilik tashabbuslariga yoki Prezident farmonlariga asos bo‘lib xizmat qilgan.

Ko‘rinib turibdiki mintaqada tahlil markazlariga e’tibor ortgan, ammo shu bilan birga muammolar ham saqlanib qolmoqda. On Think Tanks (OTT) tomonidan 2025-2026-yillarda o‘tkazilgan so‘rov shuni ko‘rsatdiki, ichki tuzilmalar mustahkam bo‘lsa-da, mintaqaviy ekspertlarning atigi 35 foizi tadqiqotlar davlat tomonidan moliyalashtiriladigan manbalardan tashqarida milliy siyosatni ishlab chiqish kontekstida “yuqori baholanadi” deb hisoblaydi[8].

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ikki davlat o‘rtasidagi raqobat 2025-yildan boshlab kooperatsiya (hamkorlik) bilan almashmoqda. Bunga misol sifatida Markaziy Osiyo tahliliy markazlarining yillik forumi doirasida imzolangan “Qo‘shma tadqiqotlar memorandum”ni keltirish mumkin. Bu hujjat suv xavfsizligi va ekologiya (Orol dengizi muammosi) bo‘yicha yagona mintaqaviy pozitsiyani shakllantirishga qaratilgan[9].

**XULOSA**

Markaziy Osiyoda milliy tahlil markazlarining rivojlanishi mintaqaning yetuk davlatchilik sari kengroq yo‘lini aks ettiradi. Garchi ular ijro etuvchi hokimiyat bilan

[5] A.Komilov. Challenges and Prospects: The Landscape of Think Tanks in Uzbekistan

[6] Think tanks index report. Lauder Institute, University of Pennsylvania. P. 97-100. 2021.

[7] T. Kuandikov. Think tanks in Central Asia: Inside the sector. https://onthinktanks.org/articles/think-tanks-in-central-asia/

[8] T. Kuandikov. Think tanks in Central Asia: Inside the sector. https://onthinktanks.org/articles/think-tanks-in-central-asia/

[9] Central Asia Think Tanks Network (CATTN) Report, 2026

chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, ularning professional, texnokratik tahlil markazlariga aylanganini inkor etib bo‘lmaydi. Toshkent va Ostona tahlil markazlari o‘rtasida kadrlar rotatsiyasini yo‘lga qo‘yish. Masalan, SMTI xodimi KazISSda 3 oy malaka oshirishi, Qozog‘istonlik tahlilchi esa O‘zbekistonning mintaqaviy xavfsizlik modelini o‘rganishi kerak. Mintaqa ko‘p qutbli dunyoning murakkabliklarini yengib o‘tishi uchun ushbu markazlar shaffoflik va mintaqalararo hamkorlik sari harakat qilishda davom etishi kerak.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI**

1. T. Kuandikov. Think tanks in Central Asia: Inside the sector. Retrieved from https://onthinktanks.org/articles/think-tanks-in-central-asia/
2. Energetika Diplomatiyasi va Geosiyosati Markazi Retrieved from https://iais.uz/uz/centerabouts/energetika-diplomatiyasi-va-geosiyosati-markazi
3. Markaziy Osiyo – 2040 va mintaqaviy integratsiya jarayonlari Retrieved from https://milliykontent.uz/posts/yangi-markaziy-osiyo-mintaqaning-tinchlik-va-hamjihatlikka-bolgan-intilishi-timsolidir
4. Preliminary project and estimate for the construction of additional premises: report of the Director-General Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377033
5. A.Komilov. Challenges and Prospects: The Landscape of Think Tanks in Uzbekistan
6. Think tanks index report. Lauder Institute, University of Pennsylvania. P. 97-100. 2021.
7. Central Asia Think Tanks Network (CATTN) Report, 2026I